

Михальчук Роман Юрійович,
*кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
Рівненського державного гуманітарного університету*

УСНІ СВДЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ

Перевага усних свідчень над іншими історичними джерелами – наявність інформації, яка не відклалася в офіційних задокументованих джерелах. Завдяки їм науковці мають можливість досліджувати події з перспективи конкретної особи, «олюднити історію», відійти від офіційного її трактування. Усна історія допомагає «урівноважувати» офіційну історію з індивідуальним (людським) досвідом. Завдяки залученню усних джерел відбувається зміна методологічних підходів до формування джерельної бази наукових студій. Контент усноісторичних свідчень має потужний потенціал у вивченні Голокосту.

Дослідженню Голокосту в Україні методом усної історії сприяє діяльність Української асоціації усної історії, яка публікує тематичні збірники за результатами конференцій. Крім цього, в Україні реалізовані та продовжують реалізовуватися багато усноісторичних проєктів різними інституціями (проєкти «Непочуті» Меморіального музею тоталітарних режимів Топографія Терору; усноісторичні проєкти ГО «Після тиші»; проєкт «Голоси» Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», тощо).

Сучасна українська історіографія Голокосту активно інтегрується у світовий вимір, тому використовує джерела найбільших світових усноісторичних центрів - колекцій Інституту візуальної історії та освіти фонду ШОА університету Південної Каліфорнії (США) та Яхад-Ін Унум (Франція). Обидві усноісторичні колекції доповнюють одна одну з різних перспектив. Відмінність між цими колекціями джерел в тому, що колекція Інституту візуальної історії та освіти фонду Шоа університету Південної Каліфорнії - це опитування в більшості жертв Голокосту, а також тих, хто їх рятував, тоді як

інтерв'ю Яхад-Ін Унум проводилися з неєврейськими жителями (свідками) [4, s. 119]. Зокрема, як зазначав про свідчення очевидців в Яхад-ін Унум засновник цієї організації Патрік Дебуа, ці джерела становлять 3 умовні групи: 1) свідчення непрямих свідків, які не бачили вбивства, але чули про це з розповідей інших; 2) свідчення безпосередніх свідків, які були присутні під час убивства; 3) свідчення «small death jobs» – людей, що примусово виконували роботи на місці вбивства. Свідчення останньої категорії найцінніші, адже ці люди не лише бачили, а й брали участь у самому процесі [2, с. 101-102].

Хоча усноісторичні джерела мають потужний науковий потенціал в дослідженнях, однак слід пам'ятати, що це - суб'єктивні джерела. Вони потребують належної «тріангуляції» (співставлення з іншими типами джерел). Важливо визначити їхню достовірність через порівняння та залучення для перехресного аналізу. Цей спосіб передбачає, що інформація, яка міститься в них, підлягають «зв'язуванню» з відомостями інших джерел, що й становить сутність перехресної критики та аналізу [1, с. 180]. Некритичне використання цих джерел може позбавити об'єктивності результати досліджень.

Розповіді євреїв та неєвреїв, тобто їхній погляд та перспектива на одні і ті ж події - різні. Зокрема, свідчення жертв Голокосту мають більшу емоційну забарвленість, ніж у свідків-неєвреїв під час пережитого трагічного досвіду. Цю особливість слід враховувати дослідникам, що працюють над темою насильства.

Оповіді свідків надають не стільки інформацію про події, скільки їхнє місце в них. Свідомо чи несвідомо респондент обирає власну позицію щодо подій, надаючи собі позитивну оцінку, або ж приховуючи свою негативну роль. Так, у свідків-неєвреїв інколи спостерігається бажання показати своє виключно позитивне значення в описуваних подіях. Наприклад, вони могли вказувати на свою центральну роль у порятунку євреїв, або заперечували участь себе та рідних/знайомих у Голокості тощо. Також слід пам'ятати, що неєврейські свідки зазвичай були дітьми. Тому вони могли розповідали оповіді батьків, сусідів, друзів, а не лише про власний досвід побаченого, транслуючи стереотипи власного середовища. Тож

лише уважний аналіз до таких свідчень може бути підставою для формулювання об'єктивних висновків дослідження.

На сьогодні використання усноісторичних нарацій є надзвичайно актуальними для аналізу подій російсько-української війни, особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 р. В такому контексті уроки Голокосту дають методологічну основу розуміння злочинів проти українців. Очевидно, що під час засудження російських злочинців необхідна джерельна база звинувачення. Слід зазначити, що усноісторична інституція Яхад-Ін Унум під керівництвом Патріка Дебуа після повномасштабного нападу рф в Україну здійснює документування злочинів російських окупантів, створюючи джерельну базу усних свідчень російських злочинців [3, с. 104].

Дослідникам слід дуже тактовно підходити до запису таких розмов. Існує думка, що інтерв'ю в жертв російсько-української війни ще передчасні, оскільки оповідачі трагічних подій під час інтерв'ю змушені знову проживати свій біль [5]. Тому важливе правило, яке завжди повині дотримуватися інтерв'юери під час запису інтерв'ю - не нашкодь. Двосторонній процес опитування/розповіді дослідника та свідка насильства повинен бути досить делікатним та потребує відповідної підготовки.

Література

1. Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках (на прикладі сучасних Білорусії, Росії та України). *Український історичний журнал*. № 4, 2012. С. 180.

2. Дебуа П. Хранитель спогадів. Кривавими слідами Голокосту. Київ: Дух і Літера, 2011.

3. Михальчук Р. Потенціал усних свідчень Яхад-Ін Унум в дослідженні злочинів про євреїв та неєврейського населення під час Голокосту. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених*. Рівне: РВВ РДГУ. 2024. С. 104-105.

4. Mykhalchuk R. Holocaust oral history sources in the educational and scientific discourse (based on the sources of the Shoah Foundation of the University of Southern California and Yahad-In Unum in France). *International multidisciplinary scientific and practical Internet conference «Innovative projects and paradigms of international education»*. Georgia, Tbilisi, Ukraine, Kyiv, February 28 – March 1, 2023. P. 118–121.

5. Mykhalchuk R. Open Forum in the Dedicated Issue of East European Holocaust Studies on Oral History and the Holocaust. *Journal Eastern European Holocaust Studies*. Issue 1 (3), 2024. Published online by De Gruyter Oldenbourg April 10, 2024. URL: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/eehs-2024-0012/html?fbclid=IwAR0uVYHXCDf0L5Uymin8E5IFdWssMBNmcAYmRSdFz7qCJp1IePLYM1abCIc_aem_Afbt0TmwLizy4rwOeJgV9KeXl-R4_4U6BTaVF3KAUpS3puiLD6-Qo6B-kWrTJkEWMz0kudcRPxb0p3QnHO50jlnP

Морошан Наталя Володимирівна,

кандидат історичних наук,

*доцент кафедри історії та методики її навчання Ізмаїльського
державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл*

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У ВИМІРІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

У сучасному українському суспільстві, особливо в умовах війни, що супроводжується кризами ідентичності та посиленням потреби в культурній саморефлексії, питання збереження і осмислення нематеріальної культурної спадщини набуває особливої актуальності. Південна Україна, як регіон зі складною історичною долею, багатокультурним складом населення та численними хвилями міграцій, є унікальним простором для дослідження формування історичної пам'яті через обрядовість, усні традиції, ремесла, пісенну